

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 4(4), p. 179–194

HUMANIZMO PRINCIPAS ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS INSTITUTO ISTORINĖS RAIDOS KONTEKSTE

Agnė Baranskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas abaranskaite@vtr.lt

Pateikta 2009 m. rugėjo 7 d., parengta spausdinti 2009 m. lapkričio 16 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama baudžiamosios teisės doktrinoje susiformavusi nuostata, kad baudžiamoji teisė atlieka apsauginę, represinę, prevencinę ir informacinę funkcijas. Tačiau taip pat pabrėžiama, jog šiuolaikinė baudžiamoji teisė, jos priedermė, šios teisės šakos tobulinimo proceso tendencijos atskleidžia ir kitą – humaniškąją jos pusę. Tai pasireiškia sutaikinamąja, atkuriamąja funkcijomis, t. y. priešingų interesų baudžiamuosiuose ir teisiniuose santykiuose suderinimu. Todėl straipsnyje istoriniu, teoriniu bei praktiniu aspektais analizuojamas baudžiamosios teisės humaniškasis pradai, kuris atskleidžiamas įtvirtinant bausmės skyrimo taisyklių bei atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės institutus. Straipsnyje konstitucinius humanizmo baudžiamosios teisės principus analizuojamas ir istoriniu aspektu.

Reikšminiai žodžiai: baudžiamoji teisė, baudžiamoji teisėkūra, baudžiamoji atsakomybė, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, konstituciniai humanizmo, teisingumo principai, bausmės skyrimas.

Įvadas

Kaip neginčijama tiesa baudžiamosios teisės doktrinoje laikoma, kad baudžiamoji teisė paprastai atlieka apsauginę, represinę, prevencinę ir informacinę funkcijas. Taip pat visuotinai pripažįstama, kad baudžiamoji teisė pirmiausia skirta atlikti apsauginę funkciją, nes įstatymų leidėjas ją naudoja kaip priemonę atitinkamiems asmens, atskirų visuomenės narių grupių, visos visuomenės, valstybės interesams apsaugoti nuo pavojingų kėsinių į juos ir nusikalstamos žalos jiems padarymo. Tuo tikslu įstatymų leidėjas uždraudžia veikas, kuriomis gali būti padaroma tokia žala arba keliami grėsmė, kad tokia žala atsiras. Apsauginėi baudžiamosios teisės funkcijai vykdyti yra sukurta atitinkamos valstybinės prievartos – represinio poveikio priemonių visuma, kurią sudaro baudžiamojo proceso teisėje nustatytų procesinės prievartos ir kitų privalomų priemonių sistema, užtikrinanti baudžiamosios bylos tyrimo, nagrinėjimo procesą, taip pat baudžiamojo įstatymo sankcijose už nusikalstamų veikų padarymą numatytos nustatytos baudmės, baudžiamojo poveikio ir kt. priemonės, jų skyrimo kaltininkams bendrieji pagrindai bei taisyklės. Šios baudžiamojo proceso teisėje, baudžiamojoje teisėje numatytos prievartos priemonės ir jų taikymas kaltininkams atskleidžia represinę baudžiamosios teisės funkciją. Šios funkcijos esmę išreiškia ir tai, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo iš esmės neatsižvelgiant į jo valią privalo atsakyti pagal įstatymą.

Pažymėtina, kad šiuolaikinėje jurisprudencijoje pripažįstama, kad kuri nors viena atskirai pritaikyta baudžiamoji teisinė priemonė neužtikrina asmens, atskirų visuomenės narių grupių, visuomenės ir valstybės absoliutaus saugumo nuo nusikalstamų kėsinių¹. Vien besąlyginis nusikalstamas veikas padariusių asmenų baudimas, t. y. baudžiamosios teisės represinės funkcijos dominavimas, savaime neužtikrina maksimalaus baudžiamosios teisės apsauginės ir kitų funkcijų efektyvumo. Nepaneigiama, jog baudmės paskyrimas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui nėra garantija, kad toks asmuo ateityje nebedarys naujų nusikalstamų veikų, kad baudmė turės ir bendraprevencinį poveikį. Taigi vien bausmių ir kitų baudžiamųjų represinių priemonių taikymas nusikalstamas veikas padariusiems asmenims savaime nereiškia, kad bus atkurta nusikalstamomis veikomis pažeista tvarka ir teisingumas, bus apsaugoti arba atkurti nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų interesai. Įsitikinimas, kad baudžiamosios teisės priedermė – vien tik nubausti kaltą asmenį, paneigiama daugeliu baudžiamojo įstatymo nuostatų, atskleidžiančių ir humaniškąją baudžiamosios teisės pradžą. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė represinio poveikio priemones vis dažniau derina su humanišku, ekonomišku (ne tik tiesiogine šio žodžio prasme) poveikiu. Tai pasireiškia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo baudmės institutais ir ypač atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininką, susitaikiusį su nukentėjusiuoju. Būtent šis institutas sudaro realias, plačiausias galimybes įgyvendinti humanizmo principo reikalavimus ne tik kaltininko, bet ir nukentėjusiojo atžvilgiu. Šio ir kitų panašių institutų teikiamos galimybės

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

lengvinti kaltininko padėtį (pvz., skirti švelnesnę, nei įstatyme numatyta, bausmę), nauji akcentai apibūdinant bausmės paskirtį (pvz., įtvirtintas imperatyvas laikytis teisingumo principo reikalavimų (BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktas)), jų teisinis reglamentavimas, taikymo praktika, patvirtina, kad baudžiamąja teise siekiama ne tik nubausti kaltininkus, bet ir atkurti nusikalstamomis veikomis pažeistą tvarką, pažeistus interesus, gėrius, siekti viešųjų ir privačių interesų suderinimo, jų kompromiso. Tai svarbūs ir neginčijami gėriai. Taigi demokratinėje teisinėje valstybėje baudžiamoji teisė apsauginė, represinė, prevencinė ir informacinė funkcijas derina su humanizmo principo įgyvendinimo ir kaltininko, ir nukentėjusiojo atžvilgiu. Tuo tarpu mokslinėse publikacijose praktiškai nėra skiriamas didesnis dėmesys šiame straipsnyje akcentuojamam humanizmo principui baudžiamosios teisėje, įgyvendinamam taikant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą bei vieną konkretų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą, t. y. atvejus, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas istoriniu aspektu mūsų šalies mokslininkų darbuose apskritai nėra išsamiau analizuotas, užsienio mokslinės minties literatūra taip pat negali pasigirti išsamiais šio instituto istorinio vystymosi studijomis. Taigi atsižvelgiant į tai, jog minėti aspektai mokslinėse publikacijose iš esmės nėra nagrinėti, straipsnyje mėginama atskleisti ir akcentuoti, jog baudžiamoji teisė vykdo ne tik represinę funkciją, bet ir vienu iš pagrindinių principų įvardija humanizmo principą, o tai akivaizdžiai atskleidžia istorinę atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto analizę.

Baudžiamajame kodekse įtvirtinta teismo teisė vykdant teisingumą švelninti (palengvinti) kaltininko padėtį kartu apibūdina ir įstatymų leidėjo siekį stiprinti baudžiamosios politikos humanizavimo mūsų valstybėje tendencijas. Reikalavimas baudžiamosios teisės priemonėmis siekti teisingumo kiekvienoje baudžiamosioje byloje reiškia ir tai, kad teisingumo principas baudžiamosiose bylose gali būti įgyvendinamas ne tik skiriant bausmes nusikalstamas veikas padariusiems asmenims. Baudžiamasis procesas turi kiek įmanoma (ir kiek tai leidžia jo specifinė paskirtis) prisidėti prie teisinės santarvės atkūrimo visuomenėje, o tai būtent ir lemia humaniškumo, teisingumo bei kt. konstitucinių principų reikalavimų įgyvendinimas baudžiamųjų bylų procese.

1. Kai kurios istorinės humanizmo principo įtvirtinimo teisėje prielaidos

Nuo seniausių laikų baudžiamosios teisės pagrindinė paskirtis buvo suvokiama kaip nubaudimo, keršto principų taikymas visiems asmenims, pažeidusiems susiformavusias žmonių elgesio taisykles, kurių pažeidimas buvo vertinamas kaip nusikaltimas. Pažymėtina, jog konkrečios visuomenės egzistavimo sąlygos individualizuoja nusikalstamumą ir reagavimą (taip pat ir oficialų) į jį². Pirmoji nukentėjusiojo reagavimo į jam padarytą skriaudą, neteisybę forma buvo kraujo kerštas kaltininkui (ar jo artimiesiems), kurį vykdavo pats nukentėjusysis arba jo giminaičiai. Kerštas buvo vykdomas nu-

2 Bieliūnas, E. Nuo papročio iki baudžiamosio kodekso. O kas toliau? *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etiudai, 1 dalis*. Sudarytojas Prapiestis, J. Vilnius: Mintis, 1988, p. 32.

kariaujant, padarant kaltininką, kuris toje situacijoje prašydavo malonės, priklausomą nuo nukentėjusiojo. Paprotinėje teisėje nukentėjusysis galėjo pasirinkti jam padarytos neteisybės, skriaudos atlyginimo (išpirkimo) formą. Jis sprendė, ar kaltininkas privalo atkurti iki nusikalstamos veikos buvusią padėtį, ar atiduoti jam tam tikrą savo turto dalį. Kaltininkui tai padarius, kilęs konfliktas būdavo išsprendžiamas taikiai. Bendruomenė skatino bei rėmė tokį kaltininko ir nukentėjusiojo susitarimą (kompromisą) – tai atitiko visos giminės, genties interesus, tokia tvarka buvo palaikoma daugiau iš įpročio, o ne prievarta³. Tuo tarpu kraujo kerštas neleido kaltininkui siekti susitaikymo su nukentėjusiuoju, pašalinti jam padarytos skriaudos, žalos ir stūmė bendruomenę į nesibaigiantį konfliktą, neretai jos pačios skilimą arba net kėlė pavojų jos egzistencijai.

Todėl visuomenės egzistavimui užtikrinti reikėjo surasti priemones, kuriomis būtų siekiama kompromiso ir susitaikymo. Todėl kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas buvo žinomas jau pirmuosiuose kodifikuotos teisės šaltiniuose, pavyzdžiui, Hamurapio įstatyme (XVIII a. pr. Kr.). Pagal Hamurapio įstatymo normas šalis turėjo teisę sudaryti nusikalstama veika padarytos skriaudos, žalos atlyginimo sutartį arba atkurti iki nusikalstamos veikos buvusią padėtį.

Senovės Romos teisėje (atsižvelgiant į nagrinėjamą temą) esminę vietą užėmė vadinamoji privatinė baudžiamoji teisė, pagal kurią nuo skriaudos, neteisybės nukentėjęs asmuo galėjo „kenkėjui“ nustatyti susidariusios situacijos sprendimo būdą. Tai galėjo būti suprantama kaip susitarimas dėl susitaikymo. Susitaikymas galėjo būti laikomas įvykusi, kai būdavo pašalinama, atlyginama nusikalstama veika padaryta neteisybė, skriauda⁴.

Viduramžiais, kai teisę bausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį perėmė valstybė, konfliktai tarp kaltininko ir nukentėjusiojo dėl nusikalstamos veikos padarymo tapo vieši. Valstybė teisę bausti nusikaltusį asmenį ėmė vertinti kaip viešąjį interesą. Kaltininkas prarado teisę susitaikyti su nukentėjusiuoju, o šis – daryti įtaką bylos baigčiai, pavyzdžiui, jam žalą atlyginusį kaltininką atleisti nuo bausmės. Kaltininko padarytos žalos atlyginimas, buvusios padėties atkūrimas „persikėlė“ į civilinės teisės reguliuojamų santykių sferą. Į kaltininko ir nukentėjusiojo santykius sprendžiant tarp jų kilusį konfliktą nebebuvo atsižvelgiama. Konkretaus nukentėjusio asmens vietą baudžiamųjų bylų procese užėmė abstraktus nukentėjusysis – valstybė.

Minėtos nuostatos nebuvo būdingos visiems to meto teisės aktams. Antai Maltos ordino teisė, palyginti su viduramžių valstybių teisės aktais, buvo demokratiškesnė ir liberalesnė. *Capitula Rodi*, pagrindiniame Maltos ordino Rodo saloje veikusiame įstatyme (paskelbtame 1310 m. ir galiojusiame iki XIV a. pabaigos), buvo įtvirtintos nuostatos, sudariusios galimybę tam tikrais atvejais derinti nukentėjusiojo, kaltininko, visuomenės interesus ir siekti susitarimo (susitaikymo) baudžiamųjų konfliktų atvejais.

3 Prapiestis, J. Teisė: teisėtumas, teisėtvarka. *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etiudai, I dalis*, Bieliūnas, E. Nuo papročio iki baudžiamojo kodekso. O kas toliau? *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etiudai, I dalis*. Sudarytojas Prapiestis, J. Vilnius: Mintis, 1988, p. 164.

4 Bannenberg, B.; Uhlmann, P. Die Konzeption des Täter-Opfer-Ausgleichs in Wissenschaft und Kriminalpolitik. *Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Bestandausnahme und Perspektiven*. Von Dölling, D.; Bannenberg, B.; Hartmann, A.; Hassemmer, E., et al. Herausgegeben vom Bundesministerium der Justiz. Bonn: Forum Verlag Godesbegr, 1998, p. 17–18.

Capitula Rodi buvo nustatyta, kad tais atvejais, kai nukentėjusysis yra sunkiai sužeistas ir praranda kurią nors kūno dalį arba organą, kaltininkas privalo sumokėti 400 rodiškųjų bizantijų kaip baudą, kuri buvo dalijama tarp Maltos ordino didžiojo magistro ir nukentėjusiojo. O tais atvejais, kai kaltininkas būdavo nemokus, jis turėdavo būti nelaisvėje tol, kol susitaikydavo su Maltos ordino didžiuoju magistru ir su asmeniu, nukentėjusiu nuo jo padaryto nusikaltimo. *Capitula Rodi* ne kartą buvo įtvirtinta taisyklė, kad kaltininkas, sužalojęs nukentėjusįjį, tačiau vėliau su juo susitaikęs, galėjo būti baudžiamas švelniau. Kaltininkas, jei per aštuonių dienų terminą nuo nukentėjusiojo sužalojimo dienos su juo susitaikė ir pasiekė tarpusavio supratimą, turėjo sumokėti tik ketvirtį numatytos baudos baudmės⁵.

2. Humaniškumo principas Lietuvos teisės istorijoje

Humaniškumo pradų randame jau pirmuosiuose Lietuvos valstybės rašytiniuose teisės šaltiniuose, pavyzdžiui, galimybė švelniau bausti kaltininką, susitaikiusį su nukentėjusiuoju. Pagal Pamedės (Prūsų) teisyną (1340 m.) ir Kazimiero teisyną (1468 m.), jei nusikaltimu žala buvo padaryta visų pirma privatiems interesams ir padarytas nusikaltimas nebuvo laikomas sunkiu, kaltininko atsakomybės dydis ir forma galėjo priklausyti nuo nukentėjusiojo valios. Kaltininkui, atlyginusiam nukentėjusiajam padarytą žalą, vieša baudmė galėjo būti ir neskiriama⁶. Lietuvos miestuose, turėjusiuose Magdeburgo teises, sankcijos už nusikaltimus taip pat galėjo būti švelninamos tiems kaltininkams, kuriems nukentėjęs asmuo dovanuoja⁷. Pagal Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pirmąjį Statutą (1529 m.), įsigaliojusį 1529 m. rugsėjo 29 d. ir galiojusį (II redakcija – 1566 m., III – 1588 m.) iki XIX a. vidurio, nusikaltimu („skriauda“) taip pat buvo laikomas žalos padarymas nukentėjusiajam. Todėl baudmės už „skriaudos“ padarymą nebuvo viešos. Baudmės klausimas, kaltininkui patenkinus nukentėjusiojo ieškinį ir sumokėjęs baudą didžiojo kunigaikščio išdui arba feodalui, kuris teisė kaltininką, buvo nukentėjusiojo ir kaltininko susitarimo reikalas. Kaltininko persekiojimas prasidedavo tik dėl nukentėjusiojo arba artimiausių jo giminaičių skundo. Nukentėjusysis pats turėjo surinkti ir pateikti teismui įrodymus, palaikyti kaltinimą teisme. Iš esmės nukentėjusysis nulemdavo bylos baigtį ir kaltininko likimą, nes nukentėjęs asmuo, be kitų teisių, turėjo ir teisę susitarti su kaltininku dėl žalos atlyginimo, galėjo susitaikyti su kaltininku ir jam dovanoti. Kaltininko susitaikymas su nukentėjusiuoju pagal Pirmąjį Statutą nebuvo leidžiamas tik sunkių nusikaltimų atvejais. Jei nukentėjęs asmuo tuomet susitaikydavo su kaltininku ir jam dovanodavo už sunkų nusikaltimą, turėdavo būti persekiojamas ir

5 Barz, W. D. *Der Malteserorden als Landesherr auf Rhodos und Malta im Licht seines Strafrechtlichen Quellen aus dem 14. und 16. Jahrhundert*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1990, p. 78, 98, 191, 193.

6 Andriulis, V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero Teisynas). *Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX a. [straipsnių rinkinys]*. Vilnius: Mintis, 1980, p. 10.

7 Vansevičius, S.; Maksimaitis, M.; Domaševičius, K., et al. *Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 85.

baudžiamas pats nukentėjusysis⁸. Antrojeje Statuto redakcijoje (įsigaliojusioje 1566 m. sausio 26 d.⁹) nusikaltimas buvo suprantamas kaip žala valstybei. Skriauda nukentėjusiajam laikyta tik nusikaltimo elementu. Pagal Trečiąją Statuto redakciją (įsigaliojo 1589 m. sausio 7 d.¹⁰) į nukentėjusiojo valią baudžiant kaltininką buvo atsižvelgiama minimaliai: baumės paskyrimas kaltininkui iš esmės nebe priklausė nuo nukentėjusiojo valios. Atlyginimas nukentėjusiajam už padarytą skriaudą tapo nebe toks svarbus, taigi reikšmę prarado ir galimybė kaltininkui bei nukentėjusiajam susitaikyti, o nukentėjusysis neteko galimybės iš esmės daryti įtaką baudžiamojo proceso eigai ir baigčiai¹¹.

Taigi jau pirmuosiuose Lietuvos valstybės rašytiniuose teisės šaltiniuose buvo įtvirtinta kaltininko galimybė susitarti su nukentėjusiu asmeniu dėl jam padarytos žalos atlyginimo, susitaikyti su nukentėjusiuoju ir tikėtis švelnesnės baumės arba atleidimo nuo jos¹².

XIX a. viduryje Lietuvai netekus valstybingumo ir Rusijos caro 1840 m. birželio 25 d. įsaku „Dėl Trečiojo Lietuvos Statuto straipsnių likučių bei juos papildančių teisės aktų galiojimo panaikinimo ir bendrųjų Rusijos imperijos įstatymų visa apimtimi įvedimo Vakarų gubernijose“ nutraukus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statuto galiojimą¹³, jos teritorijoje galiojo carinės Rusijos 1888 m. Baudžiamasis statutai, pagal kurį baudžiamoji byla galėjo būti nutraukta, jei kaltininkas susitaikė su nukentėjusiuoju. Jei nukentėjusysis buvo neveiksnus, su kaltininku taikytis galėjo tokio nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą arba atitinkama tvarka nukentėjusiojo ar jo atstovo įgalioti asmenys. Jei nukentėjusiųjų nuo nusikalstamos veikos buvo keletas, kiekvienas iš jų turėjo teisę daryti įtaką kaltininko likimui bylos dalyje, susijusioje su kiekvienu konkrečiu nukentėjusiuoju – kiekvienam iš keleto nukentėjusiųjų susitaikius su kaltininku, byla būdavo nutraukiama konkretaus nukentėjusiojo atžvilgiu¹⁴. To meto teisės doktrinoje buvo tvirtinama, kad bendrininkavimo atvejais nukentėjusiojo susitaikymas su vienu iš bendrininkų turi reikšti jo susitaikymą su visais kaltininkais, padariusiais nusikalstamą veiką bendrininkaujant¹⁵.

- 8 Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 224; Юхо, И. А. Основные черты судопроизводства по статуту Великого Княжества Литовского 1529 года. *Первый Литовский Статут 1529 года. Материалы Республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого Статута*. [The First Lithuanian Statute 1529. Materials of Scientific Conference Juccho, I. A. The Main Features of Courts Activities According to the Statute of Grand Duchy of Lithuania, 1529]. Вильнюс, 1982, с. 51; Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 315–316.
- 9 Лаппо, И. И. *Литовский статут 1588 года. Том I. Исследование. Часть первая*. [Lappo, I. I. Lithuanian Statute 1588. Vol. I. Research. The First Part]. Kaunas: Spindulys, 1934, с. 34.
- 10 *Ibid.*, с. 400.
- 11 *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos statutus*. Vilnius: Mintis, 1981, p. 79–83, 109.
- 12 Žr.: Vansevičius, S.; Maksimaitis, M.; Domaševičius, K., et al., p. 77; Andriulis, V., p. 10.
- 13 Žr., pvz.: Janulaitis, A. Kaip buvo panaikintas Lietuvos Statutas. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. 1940, 52: 198; Maksimaitis, M.; Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 108; *Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos*. Straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos. Sudarytojai Skirius, J.; Šapoka, G. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 148; Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A., p. 273.
- 14 Таганцев, Н. С. *Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Том 2* [Tagancev, N. S. Criminal Law of Russia. Lectures. General Part]. Москва: Наука, 1994, с. 337–338.
- 15 Спасович, В. *Учебник уголовного права. Т. I. (Выпуск первый)* [Spasovich, V. Textbook of Criminal Law]. Санктпетербург: в типографии Юсафата Огризко, 1863, с. 313–315.

1918 m. atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, jos pagrindiniame baudžiamajame įstatyme – Lietuvos baudžiamajame statute (1919–1940) (įsigaliojusiam 1919 m. sausio 16 d. Valstybės Tarybos Prezidiumui priėmus įstatymą, įtvirtinusį, jog „įteisėtu baudžiamuoju kodeksu laikomas Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamasis Statutas“¹⁶) buvo įtvirtintos nuostatos, leidžiančios teismui iš esmės sušvelninti bausmę kaltininkui, kuris prisipažino padaręs nusikaltimą, susitaikė su nukentėjusiuoju ir gavo šio atleidimą (53 straipsnis)¹⁷. Pažymėtina, kad kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo faktą vertinti kaip lengvinančią aplinkybę ir tuo pagrindu švelninti kaltininkui skiriamą bausmę pagal Baudžiamojo statuto 53 straipsnį buvo teismo teisė, o ne pareiga. Teismas turėjo visišką diskreciją pripažįstant kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymą kaip bausmę švelninančią aplinkybę.

Susitaikymo instituto teisinės užuomazgos Lietuvos teisėje buvo įtvirtintos ir baudžiamajame procese. Baudžiamojo proceso įstatymas¹⁸ nustatė kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo įgyvendinimo procesinę tvarką. Pagal šio įstatymo 16 straipsnio 3 punktą baudžiamoji byla negalėjo būti keliama, o iškeltoji turėjo būti nutraukta, kai įstatymo numatytais atvejais kaltinamasis susitaikė su nukentėjusiuoju. Bylos, nutrauktos dėl susitaikymo, negalėjo būti atnaujintos jokiais atvejais. Taigi atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius pagal baudžiamojo proceso įstatymą buvo besąlyginė atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis. Pažymėtina, kad bylose, kurios galėjo pasibaigti šalių susitaikymu, taikos teisėjas, taip pat apygardos teismo, kaip apeliacinės instancijos teismo, pirmininkas, turėjo pareigą šalis raginti susitaikyti ir tik joms nesusitaikius galėjo priimti apkaltinamąjį nuosprendį (Baudžiamojo proceso įstatymo 120, 165 straipsniai). Tačiau susitaikyti buvo galima ne visose, o tik baudžiamajame įstatyme įtvirtintus reikalavimus atitinkančiose baudžiamosiose bylose.

Pažymėtina, kad sovietinio laikotarpio LTSR Baudžiamajame kodekse atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto nebuvo. Tačiau minimo laikotarpio Baudžiamojo proceso kodekse (1961 m. birželio 26 d. ir vėlesnėse redakcijose) buvo įtvirtintas privatus kaltinimo institutas, kuriame buvo nustatyta, kad baudžiamosiose bylose dėl tyčinio lengvo kūno sužalojimo, užkrėtimo liga arba kitokio susargdinimo, smūgių sudavimo ir žiauraus kankinimo, moteries prispyrimo lytiškai santykiauti bei įžeidimo kaltininkas ir nukentėjusysis turi galimybę susitaikyti. Tokiu atveju kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Taigi privatus kaltinimo bylų institute buvo nustatyta, kad nuo nukentėjusiojo valios ir sprendimo priklauso atskirų baudžiamųjų bylų kategorijų proceso eiga ir baigtis.

16 Lietuvos baudžiamasis statutas. *Lietuvos valstybės žinios*. 1919 m. sausio 16 d., Nr. 2/3-26.

17 *Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 75–82.

18 Šis įstatymas įsigaliojo 1919 m. sausio 16 d. Valstybės Tarybos Prezidiumui priėmus Laikinąjį Lietuvos Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą, kuriuo Lietuvoje buvo įtvirtintas 1864 m. Rusijos imperijos Baudžiamosios teisenos įstatymo galiojimas (*Lietuvos valstybės žinios*. 1919 m. sausio 16 d., Nr. 2/3-26).

3. Humaniškumo principo reikalavimų įtvirtinimas ir tendencijos šiuolaikinėje teisėje

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitinkus institutas atitinka ir Europos teisę, kadangi būtinybė daugiau dėmesio skirti nukentėjusiojo teisių apsaugai nacionalinėje teisėje akcentuojama ir tarptautiniuose dokumentuose. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. priimtoje Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracijoje konstatuota, jog yra būtina imtis nacionalinių ir tarptautinių priemonių, kad būtų užtikrintas nusikaltimų aukų teisių universalus ir veiksmingas pripažinimas bei pagarba joms, jog šiam tikslui įgyvendinti valstybės pačios turi pasirinkti tinkamas ir efektyvias priemones užtikrinamos nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių aukų teises ir teisėtus interesus¹⁹.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1985 m. birželio 28 d. priimtoje Rekomendacijoje Nr. 85 (11) „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojame teisėje ir baudžiamajame procese“ pabrėžta, kad pagrindinė baudžiamojame proceso funkcija visose jo stadijose, visu jo metu turi būti nukentėjusiojo interesų apsauga – svarbu baudžiamajame procese daugiau dėmesio skirti nukentėjusiajam padarytai fizinei, psichologinei, materialinei bei socialinei žalai ir įvertinti dėl to kilusiam nukentėjusiojo poreikiui patenkinti reikalingas, pageidautinas priemones²⁰.

Corpus juris 2000, skirtame Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugai, 22 straipsnyje²¹ įtvirtinta galimybė nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, kai yra sudaromas proceso šalių susitarimas ir grąžinamos nusikalstamu būdu įgytos lėšos. Susitarimas – tai susitarimas tarp valstybės narės kompetentingos institucijos ir fizinio arba juridinio asmens dėl grąžinamos sumos, kai toks susitarimas įvyksta vietoje piniginių sankcijos ar kitų nustatytų teismo pasekmių. Siekiant sudaryti susitarimą turi būti įvykdyta keletas sąlygų: teisiamašis turi savo noru pripažinti kaltę, institucija privalo turėti pakankamai kaltės įrodymų bylai perduoti į teismą; sprendimas susitarti turi būti išreikštas viešai, o pats susitarimas turi atitikti proporcingumo principą.

Pareiga baudžiamųjų bylų procese rūpintis tarpininkavimu tarp kaltininko ir nukentėjusiojo pabrėžiama ir 2001 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendime 2001/220/TVR „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose“²². Šio Pagrindų sprendimo 10 straipsniu valstybės narės įpareigojamos siekti skatinti tarpininkavimą baudžiamosiose bylose už nusikaltimus, kuriuos jos laiko tinkamais tokiai prie-

19 *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas Aidukas, M. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 430.

20 *Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. Сост. Москалькова, Т. Н., et al. [Collection of Documents of the Council of Europe: Human Rights Protection and Fight against Criminality. Mosolkova, T. N. (ed.)]. Москва: Спарк, 1998, с. 114–116.

21 Abramavičius, A.; Mickevičius, D.; Švedas, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojame teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 392–394.

22 Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). *Official Journal*. L 082, 22/02/2001, p. 1–4.

monei taikyti, ir užtikrinti, kad į bet kurią tokio tarpininkavimo baudžiamosiose bylose metu kaltininko ir nukentėjusiojo pasiektą susitarimą galėtų būti atsižvelgiama²³.

Jungtinių Tautų Ekonomikos ir Socialinė Taryba 2002 m. liepos 24 d. priimtą Pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų taikymo baudžiamosiose bylose principų preambulėje taip pat pabrėžė nukentėjusiojo teisių ir teisėtų interesų svarbą, kurių vienas iš garantavimo būdų yra kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas, apibūdinamas kaip viena iš pažeistų interesų atkuriamųjų procesų formų. Kartu šiame dokumente nurodoma, kad šio tikslo negali būti siekiama bet kokiomis priemonėmis, negali būti kartu neatsižvelgiama ir į kaltininko, atskirų visuomenės narių grupių, visuomenės, valstybės interesus, negali būti ribojama arba nepaisoma ir kaltininko teisės į teisminę gynybą, teisingą, nešališką procesą bei kitų jo teisių ir teisėtų interesų. Taigi tarp siekiamo teisėto ir visuotinai naudingo tikslo bei pasirinktų tam tikslui pasiekti priemonių privalo būti pusiausvyra, jie turi būti adekvatūs. Minėtuose Pagrindiniuose atkuriamojo teisingumo programų taikymo baudžiamosiose bylose principuose taip pat pabrėžiama, kad kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas, kaip atkuriamasis teisingumas, yra besiplėtojantis atsakas nusikalstamumui, gerbiant kiekvieno asmens orumą ir lygybę, kuriant supratimą ir stiprinant socialinę harmoniją, gydant aukas, teisės pažeidėjus ir bendruomenes²⁴.

Šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamojoje teisėje humaniškumo principas, manytina, atsižvelgus į jo taikymo apimtį bei tendencijas, ryškiausiai pasireiškia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institute. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutas 1993 m. birželio 10 d.²⁵ buvo įtvirtintas 1961 m. priimtame Baudžiamajame kodekse. Iki 1993 m. jame buvo nustatyta, kad kaltininko veiksmai, kai jis savanoriškai atlygina nukentėjusiajam padarytą žalą arba susitaiko su nukentėjusiuoju, yra aplinkybės, lengvinančios kaltininko teisinę padėtį ne tik priimant apkaltinamąjį nuosprendį, bet ir paskirtos bausmės atlikimo laikotarpiu. Šių nuostatų vykdymą reglamentavo Pataisos darbų kodeksas²⁶ (Pataisos darbų kodekso 106 straipsnis).

Pažymėtina, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto įtvirtinimas Baudžiamajame kodekse 1993 m. neretai vertinamas kaip teisinio reguliavimo Lietuvos baudžiamosios teisės srityje novela. Teigiama, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje tai buvo naujas, iš kitų valstybių baudžiamosios teisės „nusižiūrėtas“, nukopijuotas institutas, taigi tai buvo lyginamosios teisėtyros, teisinio reguliavimo receptijos rezultatas²⁷. Tokia nuomonė tikslintina, nes

23 *Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos Sąjungos teisės aktai*. Sudarytojas Švedas, G. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 314.

24 *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*, supra note 19, p. 288.

25 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 26-597.

26 Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas. *Valstybės žinios*. 1971, Nr. 20-142.

27 Žr., pvz.: Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 1 d. keturiasdešimt šeštojo posėdžio stenograma. Lietuvos Respublikos Seimo antroji sesija. 1993 m. birželio 1 d. 46, 47 posėdžiai. *Stenogramos*. Nr. 58, p. 15, 18–19; Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 10 d. penkiasdešimt trečiojo posėdžio stenograma. Lietuvos Respublikos Seimo antroji sesija. 1993 m. birželio 10 d. 53, 54 posėdžiai. *Stenogramos*. Nr. 62, p. 10.

atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutas Lietuvos teisės sistemoje yra ne tik lyginamosios teisėtyros bet ir nacionalinės teisės recepcijos rezultatas. Minėta, kad kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas kaip sąlyga, lengvinanti kaltininko padėtį, buvo minimas jau pirmuosiuose Lietuvos teisės šaltiniuose, siekiančiuose net XIV a. Baudžiamosios teisės doktrinoje vertinant kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo reikšmę baudžiamojoje teisėje dar XX a. pirmojoje pusėje Lietuvos mokslininkai teigė, jog svarbiausia yra tai, kad „susitaikymu tarp šalių atkuriami geri santykiai ir tolimesnis sugyvenimas vėl eina normalia vaga. Iš esamų bylų nebeugdomi vienu antriems keršto jausmai, nekyla nauji nesusipratimai, o tai socialiniame gyvenime vaidina labai svarbų vaidmenį.“²⁸

4. Praktiniai (statistiniai) humaniškumo principo įgyvendinimo aspektai, perspektyvos ir tendencijos

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo praktika rodo, jog šis institutas nuo pat jo įtvirtinimo Baudžiamajame kodekse tapo priimtiniu tiek Lietuvos baudžiamosios teisės mokslui, ir teismų praktikai. Pradedant nuo 1999 m. Lietuvos Respublikos teismai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą kasmet pritaiko apie 5 tūkstančiams asmenų, kaltų nusikalstamų veikų padarymu. 1994–2008 m. laikotarpiu Baudžiamojo kodekso 36–40 straipsnių, numatančių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, pagrindu nuo baudžiamosios atsakomybės buvo atleista daugiau nei 50 tūkstančių asmenų, padariusių nusikalstamas veikas.

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo praktikos analizė liudija, jog šis baudžiamosios teisės institutas padeda nusikalstamas veikas padariusiems asmenims išlaikyti šeiminius, visuomeninius, profesinius ir kitokius ryšius, kurie yra ne tik svarbi bendražmogiška vertybė, bet kartu ir esminis nusikalstamų veikų recidyvo bei apskritai nusikalstamumo prevencijos veiksnys. Neabejojama, kad laisvės atėmimas, ypač ilgalaikis, – vienas iš nusikaltimų recidyvą skatinančių veiksnių²⁹. Atrankiniai tyrimai rodo, jog recidyvas tarp asmenų, kuriems buvo taikyti BK 36-40 straipsniai, numatantys atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, sudaro apie 10 proc., tuo tarpu bendrasis recidyvas yra apie 29 proc.³⁰

28 Žagrakalys, J. Susitaikinimai baudžiamosiose bylose. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. 1935, 32: 391.

29 Dėl baudžiamosios politikos kryptingumo ir efektyvumo. Teisingumo ministro Jono Prapiesčio 1995 m. spalio 9 d. informacija. *Teisės problemos*. 1995, 4: 13–14.

30 *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1998, p. 10–11, 21–22, 27; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 1998*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1999, p. 10–11, 14–15, 17; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 1999*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2000, p. 9, 13, 18; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2000*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2001, p. 9, 14–15; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2001*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2002, p. 9, 14, 19; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2002*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003, p. 11, 14, 57, 61; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla*

Esminę reikšmę nagrinėjamu klausimu turi ir šie duomenys: apytiksliai 80 procentų visų asmenų, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės, buvo reali galimybė taikyti laisvės atėmimo bausmę. Tai sudaro apie 4 tūkstančius asmenų kasmet. Teisminė statistika liudija apie tai, jog kiekvienam laisvės atėmimu nuteistam asmeniui teismai skiria vidutiniškai 5 metų trijų mėnesių ir 21 dienos bausmę. Kiekvieno nuteistojo išlaikymas laisvės atėmimo vietose kainuoja apie 20 tūkstančių litų per metus³¹.

Taigi nurodyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto momentai liudija ne tik jo humanišką prigimtį ir esmę. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo pasekmės sudaro galimybę kalbėti ir apie tam tikrą valstybės materialinių, finansinių išteklių taupymą vykdant baudžiamąją bei penitencinę politiką.

Kita vertus, ne mažiau svarbu ir tai, kad įstatymų leidėjas, Baudžiamajame kodekse įtvirtinęs atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą ir nustatęs, kaip rodo statistikos duomenys, realius (įvykdomus) jo taikymo pagrindus bei sąlygas, sudarė racionalias galimybes vykdant teisingumą baudžiamosiose bylose vadovautis ir humaniškumo principu.

Nors nurodyti statistikos duomenys apie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymą gana išpūdingi, tikėtina, kad, pavyzdžiui, BK 38 straipsnio taikymo galimybės dar neišsemtos. BK 38 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas gali būti sprendžiamas asmenų, padariusių baudžiamąjį nusikaltimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, atžvilgiu. Tokios nusikalstamos veikos sudaro apie 90 proc. visų Baudžiamojo kodekso Specialiojoje dalyje numatytų nusikalstamų veikų. Taigi potencialiai iš 10 asmenų, pažeidusių Baudžiamąjį kodeksą, 9 gali būti atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį. Statistikos duomenys, nusikalstamumo struktūra taip pat rodo, kad BK 38 straipsnio 1 dalyje išvardytos veikos apytikriai sudaro tokią pat ir visų padaromų nusikalstamų veikų dalį³². O asmenys, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės BK 38 straipsnio pagrindu, sudaro tik apie 15 procentų visų nusikalstamas veikas padariusių asmenų, nors šis institutas dominuoja (siekia apie 90 proc.) tarp visų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšių.

Taigi įvertinus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo praktišką, statistikos duomenis galima teigti, kad šis institutas yra viena pagrindinių priemonių valstybei siekiant, jog baudžiamoji teisė taptų, žinoma, kiek tai leidžia šios teisės šakos priedermė, humaniška.

2003. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2004, p. 10, 14, 64, 67; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2004*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005, p. 10, 13, 66, 69; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2005*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006, p. 11, 14, 22, 48, 50, 69, 71, 74, 78; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2006*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007, p. 11, 14, 20, 47, 49, 68, 70, 73, 77; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008, p. 11, 14, 15, 22, 41, 43, 62, 64, 67, 71; *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2008*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009, p. 12, 15, 16, 23, 62, 64, 67, 71.

31 *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007*, p. 26, 39.

32 Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/bs/bs.htm>>.

Išvados

1. Baudžiamojoje jurisprudencijoje dabartiniu metu jau neabejojama, jog kuri nors viena atskirai pritaikyta baudžiamoji teisinė priemonė nėra veiksminga siekiant baudžiamosios justicijos tikslų. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė represinio poveikio priemones vis dažniau derina su humanišku, ekonomišku (ne tik tiesiogine šio žodžio prasme) poveikiu. Tai pasireiškia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo bausmės institutais, o ryškiausiai – atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institute.

2. Nuo seniausių laikų baudžiamosios teisės pagrindinė paskirtis buvo suvokiama kaip nubaudimo, keršto principų taikymas visiems asmenims, pažeidusiems bendruomenėje, visuomenėje susiformavusias elgesio taisykles, kurių pažeidimas buvo vertinamas kaip nusikaltimas. Tačiau humaniškumo pradų randame jau pirmuosiuose ir kitų pasaulio valstybių, ir Lietuvos valstybės rašytiniuose teisės šaltiniuose, kuriuose kaip viena iš šio principo pasireiškimo formų buvo numatyta kaltininko galimybė susitarti su nukentėjusiu asmeniu dėl jam padarytos žalos atlyginimo, susitaikyti su nukentėjusiuoju ir tikėtis švelnesnės bausmės arba atleidimo nuo jos.

3. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutas atitinka ir tarptautinius aktus. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos, Jungtinių Tautų Ekonomikos ir Socialinės Tarybos, Europos Sąjungos Tarybos, Europos Tarybos Ministrų Komiteto dokumentuose akcentuojama būtinybė daugiau dėmesio skirti nukentėjusiojo teisių apsaugai nacionalinėje teisėje.

4. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas tampa vis priimtinesnis ir taikomas baudžiamųjų bylų procese nagrinėjant baudžiamąsias bylas, sprendžiant nusikalstamas veikas padariusių asmenų nubaudimo ir pataisymo suderinamumo problemą. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas rodo humanišką valstybės požiūrį į kaltininką. Šio instituto taikymo praktika liudija, kad minimas baudžiamosios teisės institutas padeda nusikalstamas veikas padariusiems asmenims išlaikyti šeiminius, visuomeninius, profesinius ir kitokius ryšius, kurie yra ne tik svarbi bendražmogiška vertybė, bet kartu ir esminis nusikalstamų veikų recidyvo ir apskritai nusikalstamumo prevencijos veiksnys.

5. Įstatymų leidėjas, Baudžiamajame kodekse įtvirtinęs atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą ir nustatęs realius (įvykdomus) jo taikymo pagrindus bei sąlygas, sudarė racionalias galimybes vykdant teisingumą baudžiamosiose bylose vadovautis ir humaniškumo principu. Tačiau nors nurodyti statistikos duomenys apie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymą gana įspūdingi, tikėtina, kad, pavyzdžiui, BK 38 straipsnio taikymo galimybės dar neišsemtos.

6. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas yra viena pagrindinių priemonių valstybei siekiant, jog baudžiamoji teisė taptų, žinoma, kiek tai leidžia šios teisės šakos priedermė, humaniška.

Literatūra

- Abramavičius, A.; Mickevičius, D.; Švedas, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Andriulis, V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero Teisynas). *Teisės bruožai Lietuvoje XV-XIX a. [straipsnių rinkinys]*. Vilnius: Mintis, 1980.
- Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Bannenberg, B.; Uhlmann, P. Die Konzeption des Täter-Opfer-Ausgleichs in Wissenschaft und Kriminalpolitik. *Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Bestandausnahme und Perspektiven*. Von Dölling, D.; Bannenberg, B.; Hartmann, A.; Hassemer, E., et al. Herausgegeben vom Bundesministerium der Justiz. Bonn: Forum Verlag Godesbegr, 1998.
- Barz, W. D. *Der Malteserorden als Landesherr auf Rhodos und Malta im Licht seines Strafrechtlichen Quellen aus dem 14. und 16. Jahrhundert*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1990.
- Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
- Bieliūnas, E. Nuo papročio iki baudžiamojo kodekso. O kas toliau? *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etudai, I dalis*. Sudarytojas Prapiestis, J. Vilnius: Mintis, 1988.
- Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220JHA). *Official Journal*. L 082, 22/02/2001.
- Dėl baudžiamosios politikos kryptingumo ir efektyvumo. Teisingumo ministro Jono Prapiesčio 1995 m. spalio 9 d. informacija. *Teisės problemos*. 1995, Nr. 4.
- Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos*. Straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos. Sudarytojai Skirius, J.; Šapoka, G. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
- Janulaitis, A. Kaip buvo panaikintas Lietuvos Statutas. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. 1940, Nr. 52.
- Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikaltatumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas Aidukas, M. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Юхо, И. А. Основные черты судопроизводства по статуту Великого Княжества Литовского 1529 года. *Первый Литовский Статут 1529 года. Материалы Республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого Статута* [The First Lithuanian Statute 1529. Materials of Scientific Conference Juccho, I. A. The Main Features of Courts Activities According to the Statute of Grand Duchy of Lithuania, 1529]. Вильнюс, 1982.
- Лаппо, И. И. *Литовский статут 1588 года. Томъ I. Изслѣдование. Часть первая* [Lappo, I. I. Lithuanian Statute 1588. Vol. I. Research. The First Part]. Kaunas: Spindulys, 1934.
- Лаппо, И. И. *Литовский статут 1588 года. Томъ I. Изслѣдование. Часть вторая* [Lithuanian Statute 1588. Vol. I. Research. The Second Part]. Kaunas: Spindulys, 1936.
- Lietuvos baudžiamasis stautas. *Lietuvos valstybės žinios*. 1919 m. sausio 16 d., Nr. 2/3–26.
- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai*. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius: Mintis, 1981.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Bau-

- džiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (rinkinys-segtuvus): tekstas su pakeitimais ir papildymais. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
- Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 26-597.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.
- Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas. *Valstybės žinios*. 1971, Nr. 20-142.
- Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 1 d. keturiasdešimt šeštojo posėdžio stenograma. Lietuvos Respublikos Seimo antroji sesija. 1993 m. birželio 1 d. 46, 47 posėdžiai. *Stenogramos*. Nr. 58.
- Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 10 d. penkiasdešimt trečiojo posėdžio stenograma. Lietuvos Respublikos Seimo antroji sesija. 1993 m. birželio 10 d. 53, 54 posėdžiai. *Stenogramos*. Nr. 62.
- Maksimaitis, M.; Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.
- Nacionalinė teismų administracija [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://www.teismai.lt/teismai/Informacija%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202008%20metais.pdf>>.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 1997*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1998.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 1998*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1999.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 1999*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2000.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2000*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2001.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2001*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2002.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2002*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2003*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2004.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2004*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2005*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2006*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2007*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008.
- Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2008*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009.
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/bs/bs.htm>>.

- Prapiestis, J. Teisė: teisėtumas, teisėtvarka. *Teisė – visuomeninė vertybė. Teisės etudai, I dalis*. Sudarytojas Prapiestis, J. Vilnius: Mintis, 1988.
- Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. Сост. Москалькова, Т. Н., et al. [Collection of Documents of the Council of Europe: Human Rights Protection and Fight against Criminality. Moskolokova, T. N. (ed.)]. Москва: Спарк, 1998.
- Спасович, В. *Учебник уголовного права. Том 1. (Выпуск первый)*. [Spassovich, V. Textbook of Criminal Law]. Санктпетербургъ: въ типографіи Юсафата Огризко, 1863.
- Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3170107&PLanguage=0>
- &TableStyle=&Buttons=&PXSId=4542&I QY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>.
- Таганцев, Н. С. *Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Том 2*. [Tagancev, N. S. Criminal Law of Russia. Lectures. General Part]. Москва: Наука, 1994.
- Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos Sąjungos teisės aktai*. Sudarytojas Švedas, G. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001.
- Vansevičius, S.; Maksimaitis, M.; Domaševičius, K., et al. *Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Mintis, 1979.
- Žagrakalys, J. Susitaikinimai baudžiamosiose bylose. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. 1935, Nr. 32.

THE PRINCIPLE OF HUMANNESS IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY

Agne Baranskaite

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In the doctrine of criminal law there is an approach that criminal law has, first of all, protective and repressive, as well as preventive and informational functions. However, in itself, the application of punishments and other penal repressive measures with regard to persons who committed criminal acts does not mean that the order and justice violated by the criminal acts would be restored and that the interests of the persons who suffered from the criminal acts would be protected and restored. The opinion that the obligation of criminal law is only to punish the culprit and to perform the protective function is denied by a number of provisions of penal law which reveals the humane origin of criminal law. It is manifested by the institutes of exemption from criminal liability, especially when the culprit who reconciled with the victim is exempted from criminal liability. It is also manifested by the entirety of rules for the imposition of punishments.*

The historical perspective of the evolution of the concept of criminal law shows that from the ancient times the main purpose of criminal law has been understood as, first of all, the application of unavoidable punishment or even revenge principles to all persons who violated the rules of behaviour existing in the community or society. However, the elements of humanness were entrenched in the first written sources of the law of the State of Lithuania as well as other states. In these sources, as one of the forms of the manifestation of this principle, a possibility is provided to agree to make amends to the victim for the inflicted damage, to reconcile with the victim and, thus, to expect a milder punishment or even exemption from it.

The institute of exemption from criminal liability is becoming more acceptable and applicable in the process of criminal cases in the course of the consideration of criminal cases, in the course of the consideration of the issue of the compatibility between the punishment and the correction of the persons who committed criminal acts. The institute of exemption from criminal liability shows the humane approach of the state towards the culprit. The legislator, having entrenched the institute of exemption from criminal liability and having established realistic (possible to execute) grounds and conditions for the application thereof, created rational opportunities also to follow the principle of humanness in the course of the administration of justice in criminal cases. However, it is to be assumed that the possibilities of the application of this institute in Lithuania have not been exhausted, since, under the penal law, in the cases of the commitment of even about 90 per cent of criminal acts, which are specified in the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, it is allowed to decide on the issues of the exemption from criminal liability.

The right of the court to mitigate (ease) the situation of the culprit in the course of the administration of justice, which is entrenched in the valid Criminal Code, describes the striving of the legislator to strengthen the humanisation trends in the penal policies in our state. The requirement to seek justice by means of criminal law in every criminal case also means that the principle of justice in criminal cases may be implemented not only by imposing punishment upon the persons who committed criminal acts. The criminal process must contribute, as much as possible and insofar as it is permitted by its specific purpose, to the restoration of legal concord in society; and that is precisely what is determined by the realisation of the principle of justice in the process of criminal cases.

Keywords: *criminal law, penal law-making, criminal liability, exemption from criminal liability, constitutional principles of humanness and justice, imposition of punishment.*

Agnė Baranskaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė, daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, konstitucinė teisė, baudžiamoji jurisprudencija, konstitucinė jurisprudencija.

Agne Baranskaite, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer, doctor. Research interests: criminal law, the institute of exemption from criminal liability, constitutional law, criminal jurisprudence, constitutional jurisprudence.